

Autoreferat

1. Imię i nazwisko.

Krzysztof Cezary Domżański

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe lub artystyczne – z podaniem podmiotu nadającego stopień, roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej.

2006 – stopień doktora: Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, rozprawa doktorska: *Późnorzymska terra sigillata w regionie Bosporu Kimmeryjskiego*, promotor: prof. dr hab. Tadeusz Sarnowski

1992 – tytuł magistra: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, praca magisterska: *Terra sigillata na Cyprze*, promotor: prof. dr hab. Zofia Sztetyło

3. Informacja o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych lub artystycznych.

1993–1997 – Instytut Archeologii i Etnologii PAN, stanowisko: archeolog

1997–2006 – Instytut Archeologii i Etnologii PAN, stanowisko: asystent

2006–2015 – Instytut Archeologii i Etnologii PAN, stanowisko: adiunkt

od 2015 – Instytut Archeologii i Etnologii PAN, stanowisko: archeolog

4. Omówienie osiągnięć, o których mowa w art. 219 ust. 1 pkt. 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2021 r. poz. 478 z późn. zm.). Omówienie to winno dotyczyć merytorycznego ujęcia przedmiotowych osiągnięć, jak i w sposób precyzyjny określać indywidualny wkład w ich powstanie, w przypadku, gdy dane osiągnięcie jest dziełem współautorskim, z uwzględnieniem możliwości wskazywania dorobku z okresu całej kariery zawodowej.

Zgłoszonym przeze mnie osiągnięciem naukowym, w myśl powyższej ustawy, jest monografia:

Domżański K. *Pontic Red Slip Ware. Typology, chronology and distribution of a major group of Late Roman fine pottery in the Black Sea region*. Bibliotheca Antiqua t. 25. Warszawa 2021. Wydawnictwo Instytutu Archeologii i Etnologii PAN.

Monografia ta jest jednym z rezultatów moich studiów i pracy nad zagadnieniami produkcji, handlu i użytkowania ceramiki stołowej w świecie greckim i rzymskim, od okresu późnoklasycznego do wczesnobizantyjskiego (IV w. p.n.e. – VII w. n.e.), które prowadziłem na wielu stanowiskach archeologicznych w regionach śródziemnomorskich i czarnomorskim. Zawiera podsumowanie wiedzy na temat

jednej z sześciu głównych grup późnoantycznej ceramiki luksusowej pokrytej czerwoną polewą (terra sigillata), produkowanych w południowych i wschodnich prowincjach rzymskich, której naczynia znajdowane są na wybrzeżach Morza Czarnego i ziemiach przyległych. Badaną grupę ceramiczną (ang. *ware* – towar, produkt), wytwarzaną według mojej hipotezy w zachodniej części prowincji Pont (północna część Azji Mniejszej) od pierwszej połowy IV w. n.e. do połowy VI w., nazwałem *Pontic Red Slip Ware* zgodnie z konwencją stosowaną dla określenia pozostałych wyrobów wspomnianych wyżej. Poza przedstawieniem szczegółowych informacji na temat cech charakteryzujących opisywaną ceramikę i podstaw datowania badanych zabytków, w pracy zawarłem klasyfikację typo-chronologiczną naczyń, obrazującą rozwój ich produkcji w czasie trwającym ponad dwa stulecia. Istotną część monografii stanowi omówienie zasięgu, zróżnicowania terytorialnego i zmian dynamiki rozprzestrzenienia badanej ceramiki w tym okresie, jak też przedstawienie podstaw hipotezy dotyczącej niepotwierdzonego dotąd jednoznacznie, poprzez znalezienie pozostałości warsztatów lub przynajmniej aktywności produkcyjnej, miejsca wytwarzania naczyń.

Wprowadzenie do zagadnienia

Zgodnie z "zachodnioeuropejsko-kontynentalną" tradycją nazewniczą, luksusowe naczynia ceramiczne o zestandaryzowanych, powtarzalnych kształtach, pokryte czerwoną polewą, wytwarzane w grecko-rzymskiej *oikumene* od okresu późnohellenistycznego do wczesnobizantyjskiego (połowa II w. p.n.e. – koniec VII w. n.e.) określane są w piśmiennictwie naukowym nowożytnym terminem terra sigillata. W literaturze anglojęzycznej występuje jednak rozróżnienie na naczynia późnohellenistyczne i wczesnorzymskie, nazywane terra sigillata, oraz późniejsze, określane mianem ceramiki o czerwonej polewie (*red slip*). Publikacje w języku polskim są nieliczne i choć z reguły wpisują się w konwencję zachodnioeuropejską, spotykane są też określenia późnych naczyń, tłumaczone z języka angielskiego jako czerwono polewane lub czerwonoangobowane.

Należy zaznaczyć, że stosowane w polskich pracach naukowych i użyte wyżej określenie "ceramika luksusowa", stanowiące ekwiwalent angielskiej nazwy *fine pottery*, jest w sposób oczywisty subiektywne i może być mylące. Odnosi się bowiem jedynie do wysokiej oceny jakości badanych naczyń ceramicznych przez ich użytkowników, a nie do pojęcia luksusu jako takiego. Późnoantyczne naczynia terra sigillata były na tyle cenione przez odbiorców, że stały się przedmiotem dalekosiężnego handlu morskiego i lądowego, sięgającego setek, a nawet tysięcy kilometrów. Wynikało to z faktu, że ich produkcja była skoncentrowana w wyspecjalizowanych ośrodkach garncarskich, działających w znacznie oddalonych od siebie regionach. Najważniejsze z nich znajdowały się w Północnej Afryce (dzisiejsza Tunezja), we wschodniej i północnej Egei (okolice Fokaji i Pergamonu), na południu Azji Mniejszej (Pamfilia) oraz w Górnym Egipcie (Asuan). W dystrybucji naczyń wykorzystano przede wszystkim z najtańszego w starożytności rodzaju transportu towarów, jakim był transport morski. Rezultaty systematycznych badań nad omawianą ceramiką, wytwarzaną w wymienionych ośrodkach śródziemnomorskich, publikowane są regularnie od lat trzydziestych XX w. i wiedza na ich temat jest dziś bardzo rozległa. Badania te nie obejmowały jednak w równym stopniu regionu Morza

Czarnego, dlatego też przedstawiana monografia uzupełnia panoramę wytwórstwa późnoantycznej ceramiki luksusowej o istotny element, jakim była aktywność nieznanego dotąd ośrodka, wytwarzającego wysokiej klasy naczynia dla odbiorców zamieszkujących północną część Azji Mniejszej i pozostałe wybrzeża czarnomorskie.

Dla zrozumienia roli i znaczenia ośrodka produkującego naczynia *Pontic Red Slip Ware* (dalej także w skrócie: PRS) należy zaznaczyć, że dwa z wymienionych wyżej warsztatów śródziemnomorskich: północnoafrykański i wschodnioegejski (fokajski), miały pozycję dominującą, jeśli chodzi o jakość wykonania naczyń, ogromną skalę produkcji i wynikające z tego ponadregionalne rozprzestrzenienia wyrobów, obejmujące najdalsze rubieże świata Późnego Antyku. Pozostałe trzy ośrodki śródziemnomorskie: północnoegejski (prawdopodobnie pergamoński), pamfilski (dotąd często mylnie nazywany "cypryjskim") oraz górnoegipski, wytwarzały wyroby ustępujące wyżej wymienionym pod względem jakości wykonania, wolumenu produkcji i zasięgu dystrybucji naczyń, która obejmowała szeroko rozumiane regiony (Egea, Lewant, Egipt), rzadko jednak przekraczając ich granice. Produkcja ośrodka pontyjskiego odpowiada w pełni tej drugiej charakterystyce, jako że imponujące rozprzestrzenienie naczyń PRS w północnej części Azji Mniejszej i w regionie czarnomorskim nie wykraczało jednak poza te obszary.

Moje zainteresowanie fenomenem kulturowym, jakim niewątpliwie była ciągłość i powszechność używania naczyń terra sigillata od okresu późnohellenistycznego aż po czasy wczesnobizantyjskie, zrodziło się już podczas pierwszych praktyk wykopaliskowych, odbywanych w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku pod kierunkiem prof. Wiktora A. Daszewskiego w dzielnicy rezydencjonalnej Nea Paphos na Cyprze. Ogromne ilości fragmentów ceramicznych stanowiły tam najliczniejszy, dostępny na wyciągnięcie ręki źródłowy materiał archeologiczny. Spośród nich największe znaczenie badawcze mają fragmenty najbardziej rozpoznawalne, które pozostały po masowo wytwarzanych naczyniach, stanowiących przedmiot dalekosiężnego handlu. Były to w zdecydowanej większości amfory transportowe, stanowiące opakowania przewożonych towarów, oraz luksusowe naczynia stołowe. Powszechna dostępność naczyń stołowych najwyższej jakości o standardowych, powtarzalnych kształtach, to dwie istotne cechy ceramiki terra sigillata, wynikające z masowej skali produkcji. Najbardziej rozpoznawalną jednak cechą tych naczyń jest pokrywająca je polewa o metalicznym zazwyczaj połysku, wypalana w kolorach zbliżonych do czerwieni. Były one produkowane w wytwórniach śródziemnomorskich przez ponad 800 lat i zdominowały wytwórczość najwyższej klasy naczyń stołowych w całym świecie rzymskim, także w prowincjach zachodnich i północnych, stając się jednym z symboli integracji *Imperium Romanum*.

Powracając do wspomnianego wyżej określenia "ceramika luksusowa" zaznaczyć należy, że status naczyń terra sigillata w kulturze materialnej zmieniał się z czasem w różnych częściach rzymskiego państwa. Skutkiem nagłego wzbogacenia się ludności Italii w okresie wczesnocesarskim było przeniesienie wytwórstwa omawianej ceramiki z Półwyspu Apenińskiego do Afryki Północnej, co nastąpiło na przełomie I i II w. n.e. Bogaci mieszkańcy Italii mogli sobie pozwolić na zakup naczyń metalowych, zaś dla "średniozamożnych" sprowadzano tańsze wyroby afrykańskie pozbawione dekoracji, które początkowo wytwarzano głównie na potrzeby własne gwałtownie

urbanizującej się prowincji. Szybko pojawiła się tam jednak nadwyżka produkcji, którą zaczęto eksportować do odbiorców wokół zachodniego basenu śródziemnomorskiego. Proces utraty atrakcyjności naczyń terra sigillata, podobny do zaobserwowanego w Italii, miał w jeszcze większym stopniu miejsce, od drugiej połowy II w. n.e., w południowych częściach Egei i Azji Mniejszej oraz w Lewancie. Również tam bogatsi konsumenci zaczęli częściej nabywać naczynia metalowe, dla pozostałych zaś powszechnie dostępne stały się wyroby szklane. Efektem tego było zaprzestanie działalności przez tamtejsze ośrodki produkujące omawianą ceramikę.

W przeciwieństwie do nierównomiernego stopnia popularności terra sigillata w regionach śródziemnomorskich, naczynia wytwarzane w prowincjach zachodnich, północnych oraz nadczarnomorskich były cenione przez szerokie spektrum odbiorców, czego świadectwem było powstawanie i rozwój kolejnych wytwórni. Jednak w drugiej połowie III w., w następstwie najazdów ludów gockich nastąpił gwałtowny koniec produkcji terra sigillata w regionach czarnomorskim i północnoegejskim. Najazdy te przyniosły również całkowite załamanie się dalekosiężnej wymiany handlowej, trwające kilka dekad. Osiągnięcie stabilizacji politycznej, militarnej i gospodarczej w okresie Konstantyna, skutkujące powrotem bezpieczeństwa żeglugi, spowodowało odrodzenie się produkcji i popularności omawianych naczyń, zarówno w regionach śródziemnomorskich, jak i wokół Morza Czarnego. W Śródziemnomorzu tradycję wytwórstwa terra sigillata "przechowały" niejako warsztaty północnoafrykańskie, które stały się w IV w. ośrodkiem wyznaczającym trendy wyrobu luksusowych naczyń stołowych, zarówno jeśli chodzi o jakość wykonania, elegancję kształtów, jak też sposoby dekoracji. Wznawiające działalność po długiej przerwie ośrodki garncarskie we wschodniej części Cesarstwa, w tym ten wytwarzający stanowiące przedmiot moich badań naczynia PRS, w sposób naturalny sięgały więc po wzorce północnoafrykańskie, rozpoczynając produkcję własnych wyrobów.

Stan wiedzy przed rozpoczęciem pracy nad monografią

Studia nad późnoantycznymi naczyniami terra sigillata z wytwórni śródziemnomorskich rozpoczęły się w pierwszych dekadach XX w. i poprzez wypracowanie procedury badawczej stosowanej w analizie znalezisk, punktem wyjścia której jest do dziś makroskopowa obserwacja cech masy ceramicznej i polewy naczyń, a dopiero w dalszej kolejności badanie ich kształtów i dekoracji, doprowadziły do identyfikacji wyrobów pochodzących z poszczególnych ośrodków produkcyjnych. W drugiej połowie ubiegłego stulecia zebrano wiedzę o najistotniejszych grupach naczyń (*wares*) z Północnej Afryki, Egei oraz wschodniej części Śródziemnomorza, nazwanych odpowiednio: *African Red Slip Ware* (dalej ARS), *Phocaean Red Slip Ware* (PhRS) i *Cypriot Red Slip Ware* (CRS), oraz opracowano całościowe typochronologiczne klasyfikacje tych produktów. Dokonał tego przede wszystkim brytyjski ceramolog John W. Hayes w swym dziele *Late Roman Pottery* (London 1972). Miejsca produkcji naczyń dwóch pierwszych grup zostały potwierdzone znaleziskami pozostałości warsztatowych. Ze względu na brak aktywności archeologicznej na południowych wybrzeżach tureckich, Hayes nazwał badane naczynia trzeciej grupy cypryjskimi, ponieważ z wyspy pochodziło najwięcej znalezisk. Późniejsze wykopaliska i prospekcje powierzchniowe na terenie Pamfilii, na północny-zachód od Cypru, ujawniły tam niezwykłą popularność tych naczyń i

pozwoły odkryć pozostałości produkcji. Ostatnie dwie grupy nie doczekały się dotychczas opracowania klasyfikacji wyrobów. Rozprzestrzenienie pierwszej z nich, *Late Roman Light-coloured Ware* (LRLC), wskazuje na region pergamoński jako prawdopodobne miejsce pochodzenia naczyń. Druga grupa, *Egyptian Red Slip A Ware* (ERSA), produkowana była w Asuanie, co zostało jednoznacznie potwierdzone znalezieniem śladów wytwórstwa.

Hayes odnotował w swym dziele obecność naczyń śródziemnomorskich nad Morzem Czarnym, lecz jedynie na podstawie informacji publikowanych. Ponieważ nie pracował na tamtejszych stanowiskach archeologicznych ani w muzeach, nie był również w stanie odnieść się do zawartych w publikacjach danych, dotyczących późnoantycznych naczyń terra sigillata wytwarzanych w tym regionie. Brak regularnej, międzynarodowej współpracy archeologicznej w czasach zimnowojennych spowodował, że w interesujących nas badaniach nad Morzem Czarnym dominowała nauka radziecka. Pomimo dużej aktywności wykopaliskowej w ZSRR i w sąsiednich krajach bloku wschodniego, prowadzone tam studia nad omawianymi zabytkami pozostawały zawsze na marginesie prac prowadzonych nad Morzem Śródziemnym, nie wychodząc najczęściej poza analizę morfologiczną kształtów naczyń, która nie mogła doprowadzić do wyjaśnienia kwestii ich pochodzenia.

Uczestnictwo w wykopaliskach Polskiej Misji Archeologicznej w Nea Paphos na Cyprze, w ramach praktyk studenckich odbywanych w latach 1985–1990, pozwoliło mi dogłębnie poznać metodykę badań nad terra sigillata, jak też sam materiał ceramiczny. Przewodnikiem w tych studiach był niewątpliwie wspomniany wyżej John W. Hayes. Czytając jego publikacje stawało się jasne, że są one napisane nie z perspektywy wyłącznie gabinetowo-bibliotecznej, zastępowanej dziś często przez Internet, lecz przez badacza pracującego bezpośrednio z zabytkami.

Badania prowadzące do powstania monografii

Prezentowana praca opiera się o oryginalne wyniki moich badań, prowadzonych w ciągu minionych lat. Ze znaleziskami omawianych naczyń zetknąłem się po raz pierwszy w Nymphaion na Krymie, w latach 1994–1998. Ze zdumieniem zauważyłem, że są one opisywane w ukazujących się publikacjach rosyjskojęzycznych jako importy śródziemnomorskie: afrykańskie, fokajskie i "cypryjskie". Wynikało to z faktu, że jedyny wówczas specjalista zajmujący się systematycznie omawianą kategorią zabytków, moskiewski ceramolog Andrej V. Sazanov, identyfikował znaleziska i interpretował ich rozprzestrzenienie wyłącznie na podstawie analizy form (kształtów) naczyń, według klasyfikacji J. W. Hayes'a, pomijając przy tym zupełnie kwestię makroskopowych cech masy ceramicznej i polewy. Kontynuował w ten sposób tradycję wcześniejszych, niespójnych badań dotyczących rozpatrywanych naczyń, prowadzonych w ZSRR, gdzie stosowano przede wszystkim analizę morfologiczną. Liczne artykuły Sazanova były przyjmowane bezkrytycznie przez środowisko archeologów pracujących w regionie czarnomorskim, a na ich podstawie wyciągano daleko idące wnioski dotyczące gospodarki i wymiany handlowej.

Publikując pierwsze znaleziska z Nymphaion (**II.4:** Domżański 1997a) uważałem za właściwe nazwać je *Pontic Red Slip Ware*, odnosząc tę nazwę do ich rozprzestrzenienia w regionie Morza Czarnego (*Pontus Euxinus*). Zaproponowane

określenie zostało dostosowane do konwencji utrwalonej we wspomnianej wyżej monografii Hayes'a, ale też nawiązywało do nazwy sigillata pontyjska (*Pontic Sigillata*), używanej przez tego badacza na określenie wczesnorzymskich naczyń pochodzenia czarnomorskiego. Znaleźiska w Nymphaion były nieliczne, ponieważ osada ta została zniszczona i opuszczona w następstwie najazdów gockich w drugiej połowie III w., a fragmenty zebrano podczas prospekcji powierzchniowej. Mój udział w kolejnym projekcie wykopaliskowym, w Tanais u ujścia Donu (1998–2001), dał możliwość opublikowania znacznie większej ilości badanych zabytków (II.4: Arsen'eva, Domżański 2003). Materiały te pochodziły z dostępnej drogą morską osady kupieckiej, kontynuującej w okresie późnoantycznym przez kilka dziesięcioleci V w. późnohellenistyczne i wczesnorzymskie tradycje handlu z ludami stepowymi. Analizując je, nawiązałem do ustaleń rumuńskiego ceramologa, dr. Andrei Opaița, który w połowie lat osiemdziesiątych określił cztery formy badanych naczyń, zidentyfikowane nad dolnym Dunajem, jako "lokalnopontyjskie". Znaleźiska z Tanais pozwoliły na opracowanie zarysu pierwszej klasyfikacji typo-chronologicznej, obejmującej siedem typów morfologicznych (form) naczyń otwartych (dużych mis i miseczek), oraz potwierdziły obecność naczyń zamkniętych (dzbanków) w zestawie kształtów ceramiki PRS.

Dalszy postęp w pracy związany był z przygotowaniem rozprawy doktorskiej w latach 2002–2005, poświęconej analizie znaleźisk późnoantycznych naczyń terra sigillata w regionie Bosporu Kimmeryjskiego i na ziemiach przyległych. Pozwoliło to poszerzyć bazę źródłową o materiały z szeregu osad i nekropoli znad Cieśniny Kerczeńskiej, oraz wykonać pierwsze analizy fizyko-chemiczne próbek różnych form naczyń PRS, znaleźionych na kilku stanowiskach archeologicznych. Wykonano je w laboratorium Arbeitsgruppe Archäometrie (Freie Universität Berlin) pod kierunkiem doc. Gerwulfa Schneidera i dr Małgorzaty Daszkiewicz. W celu poznania procesu przeprowadzania tych analiz, podczas kilku pobytów w Berlinie brałem bezpośredni udział w przygotowywaniu próbek oraz miałem możliwość wyczerpującego omawiania szczegółowych wyników badań. Identyfikacja nowych znaleźisk umożliwiła poszerzenie klasyfikacji typo-chronologicznej naczyń PRS o kolejne dwie formy otwarte oraz o pięć form dzbanków. Analizy laboratoryjne potwierdziły natomiast, że mamy do czynienia z naczyniami o nieznanym dotąd pochodzeniu, posiadającymi podobną charakterystykę fizyko-chemiczną.

Kolejna okazja poszerzenia wiedzy o badanej ceramice pojawiła się wraz z propozycją opracowania późnoantycznych znaleźisk terra sigillata z Olbii – ważnej osady kupieckiej pośredniczącej w handlu z ludami stepowymi, podobnie jak w przypadku Tanais, lecz położonej w północno-zachodniej części wybrzeży czarnomorskich. Najpóźniejsza faza osadnicza przypadała tam na IV – początek V w., kiedy to nastąpiło ostateczne wyludnienie. Materiał tam znaleźiony obejmował najwcześniejsze naczynia PRS, rzadko znajduwane na innych stanowiskach archeologicznych. Prace w Olbii prowadzone były w latach 2006–2008, wspólnie z prof. Valentiną V. Krapivną z Kijowa. Przedwczesna śmierć prof. Krapiviny spowodowała, że opublikowane zostały jedynie wstępne wyniki tego projektu (II.2: Крапивина, Домжальский 2008).

Pobyt stażowy w Centre d'Histoire et Civilisation de Byzance, Collège de France, CNRS w Paryżu, w 2010 r., na zaproszenie prof. Michela Kazanskiego, umożliwił

całościowe opracowanie kwestii znalezisk naczyń PRS na licznych cmentarzyskach ludów barbarzyńskich w północnej części Nadczarnomorza, od rubieży kultury czerniachowskiej na zachodzie, poprzez Krym, aż po przedgórze Kaukazu na wschodzie. Pochówki na tych cmentarzyskach, datowane od IV do VI w., charakteryzowały się niezwykle bogatym inwentarzem przedmiotów składanych do grobów wraz ze zmarłymi. Były wśród nich nie tylko rzeczy osobiste, ale także m.in. dary w postaci potraw umieszczanych w naczyniach, w tym terra sigillata. Bogate wyposażenie bardzo kontrastowało z podobnie datowanymi pochówkami z terenu Cesarstwa Rzymskiego, gdzie rozszerzająca swoje wpływy i zasięg religia chrześcijańska zalecała prostotę wyposażenia zmarłych. Szczegółowa analiza pozostałych kategorii zabytków: metalowych, szklanych, numizmatycznych etc., konsultowana z prof. Kazanskim, pozwoliła stwierdzić ponad wszelką wątpliwość, że chronologiczna sekwencja form naczyń PRS znalezionych w pochówkach odpowiadała ich datowaniu ustalonymu na podstawie zgromadzonej wcześniej ewidencji ze stanowisk osadniczych. Projekt umożliwił także wykonanie dokumentacji kilkudziesięciu zabytków znajdujących się w muzeach krymskich.

Wymienione dotąd prace prowadzone były na północnych wybrzeżach Morza Czarnego, niejako z perspektywy dalekosiężnych odbiorców badanych naczyń. Zgodnie bowiem z moją hipotezą badawczą, wypracowywaną stopniowo i przedstawioną w monografii, pochodziły one z północnej części Azji Mniejszej i wysyłane były drogą morską do odległych konsumentów. Chociaż znane mi początkowo rozprzestrzenienie ceramiki PRS obejmowało przede wszystkim południowo-zachodnią część Krymu, Bospór Kimmeryjski oraz wybrzeże kaukaskie, intensywna i równomierna aktywność archeologiczna w państwach bloku wschodniego: ZSRR, Rumunii i Bułgarii, kontynuowana także po jego upadku, pozwoliła dobrze poznać materiały zabytkowe, w tym wytwarzaną tam ceramikę, która zawsze ustępowała jakością naczyniom importowanym. Wskazanie pochodzenia ceramiki PRS było początkowo trudne na skutek braku jakiegokolwiek niemal działalności archeologicznej w północnej części Turcji w XX w. Dopiero na przełomie ubiegłego i obecnego stulecia rozpoczęto tam prace prospekcyjne i wykopaliskowe na stanowiskach osadniczych zlokalizowanych zarówno na wybrzeżu, w Synopie i Tieion, jak też w głębi lądu: w Hadrianoupolis, Pompeiopolis, Neoklaudiopolis, Tavium, Komana Pontica i Satala. Największą skalę mają wykopaliska prowadzone od 2006 r. w Pompeiopolis, stolicy Paflagonii położonej w górach, oddalonej od wybrzeża o niemal 100 km w linii prostej, lecz oddzielonej od niego wysokim pasmem górskim i najłatwiej dostępnej dolinami rzek od strony wschodniej. Mój udział w tych pracach, rozpoczęty w 2009 r. i trwający do chwili obecnej, w połączeniu z systematycznym śledzeniem znalezisk z pozostałych projektów dał możliwość wglądu w kulturę materialną badanych społeczności oraz rozpoznania kierunków handlu ceramiką luksusową w tej części Cesarstwa. Umożliwił także podjęcie próby podsumowania zebranej wiedzy na temat ceramiki PRS i sformułowanie hipotezy wskazującej prawdopodobne pochodzenie badanych naczyń.

Duża intensywność wykopalisk szeregu budowli publicznych i prywatnych w Pompeiopolis dostarczyła niezwykle bogatych materiałów ceramicznych z okresu późnoantycznego i wczesnobizantyjskiego (IV–VII w.). Najważniejsze ustalenie polegało na stwierdzeniu powszechnego używania naczyń PRS, które w IV i V w.

stanowiły podstawowy rodzaj luksusowej ceramiki stołowej, importowanej na potrzeby mieszkańców (II.2: Domžalski 2011a; II.4: Domžalski 2018). Co więcej, potwierdziłem prawidłowość dotychczasowego datowania i sekwencji poszczególnych form naczyń, ujętych w roboczej wersji klasyfikacji typo-chronologicznej, prezentowanej w publikowanych przeze mnie dotąd artykułach. Klasyfikację tę, przedstawioną w ostatecznej formie w monografii, uzupełniłem jednak o dwie nieznane mi wcześniej formy naczyń. Obserwacja odkryć z pozostałych stanowisk archeologicznych w północnej części Azji Mniejszej pozwoliła ponadto ustalić, że naczynia PRS mogły być przywożone do Pompeiopolis jedynie z sąsiadującej od wschodu prowincji Pont. Negatywnej ewidencji dostarczyły natomiast wykopaliska w Hadrianoupolis, na zachód od Pompeiopolis. Mieszkańcy używali tam w okresie późnoantycznym i wczesnobizantyjskim innej ceramiki terra sigillata, wytwarzanej w badanym mieście lub w sąsiedniej części Bitynii. Dodać należy, że naczyń PRS nie znaleziono dotychczas także w Konstantynopolu, choć realizowano tam kilka dużych projektów archeologicznych i zgromadzono obfite materiały ceramiczne.

Moje badania w Pompeiopolis doprowadziły także do odkrycia niezwykle ciekawego zjawiska, jakim było zastąpienie przywożonej tam ceramiki terra sigillata poprzez nagły rozwój lokalnej produkcji naczyń stołowych wysokiej klasy, imitujących importy pod względem kształtów i wyglądu powierzchni (II.4: Domžalski 2018). Efekt ten osiągnęto nie poprzez pokrycie ich polewą o metalicznym połysku, lecz przez zastosowanie technologii intensywnego wygładzania. Zamiana ta nastąpiła na początku VI w. i spowodowała gwałtowny spadek ilości importowanej ceramiki terra sigillata, która utrzymywała się odtąd na minimalnym poziomie aż do końca istnienia Pompeiopolis jako znaczącego ośrodka miejskiego, w początkach VIII w. Naczynia wygładzane, nazwane przeze mnie *Micaceous Burnished Ware* ze względu na dużą ilość miki w masie ceramicznej, cechowała staranność wykonania i eleganckie początkowo kształty, wzorowane na importach z Afryki Północnej (ARS). Brak szerszego rozprzestrzenienia tych naczyń wynikał z bardzo złego surowca, z jakiego były wykonane. Duża zawartość miki powodowała, że naczynia w trakcie użytkowania ulegały szybkiemu zużyciu poprzez rozwarstwianie się ich ścianek. Miejscowa ludność mogła je zawsze wymienić na nowe wyroby wytwarzane na miejscu, natomiast koszty transportu lądowego były zbyt duże, żeby oferować tego rodzaju nietrwałe produkty dalszym odbiorcom.

Zjawisko odkryte w Pompeiopolis jest o tyle istotne, że podobny proces zastępowania badanej ceramiki przez naczynia wygładzane zaobserwowałem także w ostatnich latach w dalekosiężnym handlu czarnomorskim. Coraz rzadziej pojawiające się tam w drugiej ćwierci VI w. naczynia PRS stopniowo zastępowała ceramika, którą nazwałem *Late Roman Pontic Burnished Ware* (II.4: Fedoseev *et alii* 2012; Домжальский, Журавлев 2013; Домжальский, Журавлев 2022), oraz importy terra sigillata z Egei. Wprowadzona nazwa odzwierciedlała fakt, że cechy makroskopowe masy ceramicznej obu rodzajów ceramiki są bardzo zbliżone. Można więc założyć, że zjawisko podobne do odkrytego w Pompeiopolis miało także miejsce w regionie produkującym ceramikę PRS. Wskazywałoby to, że zastąpienie technologii pokrywania naczyń luksusowych polewą poprzez intensywne wygładzanie, zaobserwowane w północnej części Azji Mniejszej, stanowiło główną przyczynę zakończenia produkcji ceramiki PRS. Zaznaczyć należy, że koniec ten nastąpił ponad

sto lat wcześniej niż w przypadku pozostałych późnych grup terra sigillata wytwarzanych w regionach śródziemnomorskich.

Analiza rozprzestrzenienia naczyń PRS pozwala przypuszczać, że były one produkowane w zachodniej części prowincji Pont. Znajdują się tam tereny najbardziej sprzyjające wszechstronnemu rozwojowi rolnictwa i regularnego osadnictwa, wykorzystywane intensywnie od czasów hetyckich. W okresie grecko-rzymskim rozwinęły się tam duże ośrodki miejskie, które funkcjonowały także w czasach wczesnobizantyjskich, jak Amasia, Laodykeia, Neokaisaria, Tavium, czy Komana Pontika. Obszar ten był dobrze skomunikowany drogowo z wybrzeżem czarnomorskim, jako że góry na tym odcinku północnej części Azji Mniejszej są najniższe i umożliwiają ich łatwe pokonanie, także z użyciem transportu kołowego. Porównanie geografii produkcji śródziemnomorskich naczyń terra sigillata, zwłaszcza w Północnej Afryce, Pamfilii i Egei pokazuje, że ośrodki te rozwijały się w regionach silnie zurbanizowanych. Mieszkańcy okolicznych miast byli więc podstawowymi odbiorcami wytwarzanej tam ceramiki, zaś do dalekosiężnego handlu morskiego trafiały szybko osiągnane nadwyżki, wynikające z masowej skali produkcji. Według mojej hipotezy podobna zależność miała miejsce także w zachodniej części Pontu.

Uzyskane wyniki i ich znaczenie

W monografii zebrałem wszystkie informacje uzyskane na temat ceramiki *Pontic Red Slip Ware*. Poza przedstawieniem użytych metod badawczych omówiłem bazę źródłową, w której istotną rolę odgrywają zarówno znaleziska ze stanowisk osadniczych, jak też z licznych nekropoli. Następnie opisałem szczegółowo cechy makroskopowe masy ceramicznej i polewy badanych naczyń, co stanowiło podstawę ich identyfikacji jako odrębnej, późnoantycznej grupy terra sigillata, pochodzącej z nieznanego dotąd ośrodka produkcyjnego. Opis ten został uzupełniony omówieniem rezultatów analiz laboratoryjnych, charakteryzujących pod względem fizykochemicznym badane zabytki, oraz obserwacji dotyczących technologii użytej przy ich wytwarzaniu. Zasadniczą część pracy stanowiło przedstawienie i wszechstronne omówienie kolejnych typów morfologicznych (form) naczyń, ujętych w klasyfikacji typo-chronologicznej.

Zidentyfikowane naczynia tworzyły zastawę stołową, w skład której wchodziły duże misy, miseczki i dzbanki. Większość form naczyń otwartych nawiązywała do kształtów najbardziej rozpoznawalnych i popularnych produktów z regionu śródziemnomorskiego (ARS). Dekorowanie naczyń stosowano dość rzadko, tylko w przypadku niektórych form. Rodzaj zdobienia różnił się jednak od śródziemnomorskich prototypów: zamiast popularnego tam stemplowania wnętrza dużych mis kompozycjami powtarzalnych motywów, tworzącymi wzór dużego medalionu, stosowano zamiennik technologiczny w postaci "grzebykowego" odrysowywania podobnego wzoru, składającego się z kompozycji koncentrycznych okręgów i linii falistych.

Podczas omawiania kolejnych form naczyń, z których najwcześniejsze wytwarzane były w pierwszej połowie IV w., a najpóźniejsze produkowano do połowy VI w., przedstawiłem podstawy ich datowania oraz wyszczególniłem wszystkie znane mi miejsca znalezienia publikowanych i niepublikowanych naczyń reprezentujących

poszczególne formy. Monografia zawiera rysunki i zdjęcia ponad stu sześćdziesięciu zabytków, wprowadzając do obiegu naukowego kilkadziesiąt niepublikowanych dotąd, całkowicie zachowanych naczyń, których opisy znajdują się w *Katalogu znalezisk ilustrowanych*. Oddzielnie przedstawiłem i omówiłem specyfikę rozprzestrzenienia badanej ceramiki, niewykraczającego poza wybrzeża Morza Czarnego i ziemie do nich przyległe. Wskazałem także diachroniczne zmiany dynamiki produkcji i handlu oraz zróżnicowanie w występowaniu rozpatrywanych zabytków w poszczególnych częściach regionu czarnomorskiego.

Ustalenia zawarte w monografii wypełniają poważną lukę w stanie wiedzy na temat geografii wytwórstwa i rozprzestrzenienia późnorzymskiej ceramiki luksusowej. Zgromadzone dane pokazują, że w regionie Morza Czarnego, prawdopodobnie w północnej części Azji Mniejszej, wytwarzano wysokiej jakości naczynia terra sigillata wzorowane na prototypach pochodzących z wytwórni śródziemnomorskich (północnoafrykańskich). Nazwa badanej ceramiki, odnosząca się początkowo do jej czarnomorskiego rozprzestrzenienia (*Pontus Euxinus*), uzyskała zgodnie z przedstawioną hipotezą nowe znaczenie, związane z ich wytwarzaniem w zachodniej części prowincji Pont. Przedstawiona w pracy klasyfikacja ułatwia rozpoznawanie i datowanie znalezisk, w tym fragmentarycznie zachowanych naczyń, znajdujących niezwykle często na eksplorowanych wykopaliskowo stanowiskach archeologicznych niemal wszelkiego rodzaju, jak też zbieranych podczas prospekcji powierzchniowych na terenach północnoanatolijskich i nadczarnomorskich.

Prezentowana ceramika stanowiła przez ponad dwa stulecia podstawowe wyposażenie zastawy stołowej w bogatych domostwach społeczności zamieszkujących różne części regionu czarnomorskiego, zarówno znajdujące się w granicach Cesarstwa Rzymskiego, jak też leżące na terytoriach barbarzyńskich. Znaleziska naczyń pokazały, że zasadniczo inny był ich status na obu wymienionych obszarach. Liczne ślady napraw, zachowane na fragmentach naczyń znalezionych poza granicami Cesarstwa, świadczą o ich wielkiej wartości dla użytkowników. Na obszarach tych zauważono także zwyczaj zawieszania dużych naczyń, prawdopodobnie na ścianach pomieszczeń domowych, w celach dekoracyjnych. Wskazują na to niewielkie pojedyncze otwory, przewiercane przez ścianki naczyń pod ich brzegami. Znaleziska z Pompeiopolis w Azji Mniejszej nie nosiły śladów napraw ani otworów do zawieszania, co świadczy o ambiwalentnym stosunku użytkowników do dostępnych powszechnie produktów. Były one niewątpliwie atrakcyjne, jako że sprowadzano je transportem lądowym w trudnym terenie z wytwórni oddalonych o kilkaset kilometrów. Z drugiej jednak strony, brak śladów napraw wyraźnie wskazuje, że łatwiej było zastąpić rozbite naczynia kupnem nowych, niż podejmować się pracochłonnej naprawy, która nigdy nie mogła przywrócić im pełnej funkcjonalności i pierwotnego wyglądu.

Zróżnicowanie geograficzne w ilościach rozprzestrzenianych naczyń potwierdza istnienie nad Morzem Czarnym w okresie rzymskim, późnoantycznym i wczesnobizantyjskim dwóch odmiennych obszarów wymiany handlowej. Ziemie przylegające do zachodnich wybrzeży czarnomorskich (*Moesia Inferior* i *Scythia Minor*) utrzymywały ścisłe relacje handlowe z producentami w regionie Morza Egejskiego, na co wskazują liczniejsze importy wytwarzanych tam amfor transportowych, służących głównie do przewozu wina i oliwy, oraz towarzyszące im egejskie naczynia terra sigillata. Ceramika *Pontic Red Slip Ware* docierała na

zachodnie wybrzeża czarnomorskie mniej regularnie i w mniejszych ilościach. Mieszkańcy północnych wybrzeży byli natomiast stałymi odbiorcami dużych ilości małoazjatyckiego wina, transportowanego w amforach z wytwórni w Heraklei, Synopie i prawdopodobnie w Amisos. Naczynia PRS, wytwarzane zgodnie z przedstawioną hipotezą na zapleczu ostatniego z wymienionych ośrodków portowych, stanowiły naturalne uzupełnienie wysyłanych na północ ładunków amfor z winem.

Pozostałe osiągnięcia i perspektywy naukowo-badawcze

Omówiona wyżej monografia jest jednym z owoców mojej ponad trzydziestoletniej pracy zawodowej, poprzedzonej licznymi praktykami wykopaliskowymi na kilku stanowiskach archeologicznych, polegającej na badaniu znalezisk ceramiki użytkowanej w wielu regionach świata grecko-rzymskiego. W badaniach tych zajmowałem się identyfikacją, analizą, dokumentowaniem i publikowaniem różnych zabytków ceramicznych, lecz przede wszystkim moja uwaga skupiała się na naczyniach luksusowych, wytwarzanych od okresu późnoklasycznego do wczesnobizantyjskiego (IV w. p.n.e. – VII w. n.e.). W latach minionych pracowałem na kilkunastu stanowiskach archeologicznych, będąc uczestnikiem wielu realizowanych tam projektów wykopaliskowych: w Nea Paphos na Cyprze (1985–1990, 2018, 2021), Nymphaion na Krymie (Ukraina, 1994–1998), Rheinzabern nad górnym Renem (Niemcy, 1994, 1996–2001), Novae nad dolnym Dunajem (Bułgaria, 1996, 2012–2014), Tanais u ujścia Donu (Rosja, 1998–2001, 2018–2019), Tyritake na Krymie (Ukraina, 2002–2013), Chhim i Jiyeh w Libanie (2002–2018), Olbia u ujścia Bohu (Ukraina, 2006–2008), Ptolemais w Cyrenajce (Libia, 2009), Pompeiopolis w Paflagonii (Turcja, od 2009 do chwili obecnej), Synopie (Turcja, 2010–2016), Berenike nad Morzem Czerwonym (Egipt, 2013, 2019–2020), Akrai na Sycylii (2013–2020), Tropaeum Traiani w Dobrudży (Rumunia, 2018–2020) i Marei nieopodal Aleksandrii (Egipt, 2021). Wymieniłem tylko te stanowiska, na których moja praca miała charakter regularny, była związana z badaniami ceramologicznymi i jej ślad został lub zostanie odnotowany w postaci publikacji i wystąpień konferencyjnych. Powyższa lista nie obejmuje także licznych stanowisk archeologicznych, na których zapoznawałem się z materiałem zabytkowym podczas krótkich kwerend. Charakter mojego zaangażowania w dłuższe trwające projekty oraz realizowane w ostatnich latach przedstawiony został w poz. **II.9** i **II.15** *Wykazu osiągnięć naukowych*. Tam też są wyszczególnione publikacje i wystąpienia konferencyjne, stanowiące bezpośredni rezultat prowadzonych prac (poz. **II.2**, **II.4**, **II.7**).

Analiza i publikowanie materiałów ceramicznych znalezionych na wymienionych stanowiskach archeologicznych wzbogaciły wiedzę na temat kultury materialnej społeczności zamieszkujących je w czasach starożytnych oraz ułatwiały datowanie identyfikowanych kontekstów wykopaliskowych, lecz zaznaczyć należy, że nie był to jedyny cel mojej pracy z zabytkami. Służyła ona przede wszystkim poszerzaniu opartego na materiałach źródłowych zakresu mojej wiedzy, dotyczącej szeroko rozumianych zagadnień związanych z produkcją, handlem i użytkowaniem ceramiki stołowej w świecie grecko-rzymskim, zarówno w regionach śródziemnomorskich, jak też nad Morzem Czarnym. Wybór stanowisk archeologicznych, na których prowadziłem i prowadzę badania, nie był przypadkowy i wynikał z ich położenia oraz z wartości naukowej znajdujących tam materiałów. Praca w tak wielu miejscach dawała niezwykle cenną możliwość spojrzenia na przedmiot badań z różnych perspektyw geograficznych i historycznych. Umożliwiało to obserwowanie istotnych

różnic w wartości analizowanych zabytków, jakie miały one dla badanych społeczności miejskich i wiejskich, oraz zauważanie prawidłowości dotyczących geografii wytwórstwa i kierunków dalekosiężnego handlu badanymi naczyniami. Omówiona wyżej monografia stanowi przykład praktycznego spożytkowania wiedzy zebranej w rezultacie badania materiałów zabytkowych pozyskanych podczas realizacji archeologicznych projektów terenowych. Jej uzupełnienie stanowić będzie przygotowywana obecnie do druku kolejna praca, poświęcona przedstawieniu i omówieniu śródziemnomorskich importów późnorzymskich i wczesnobizantyjskich naczyń terra sigillata z całego obszaru nadczarnomorskiego (*Mediterranean red slip pottery imports into the Black Sea region in the Late Roman and Early Byzantine times*. Bibliotheca Antiqua 26. Warszawa, planowany druk w 2025 r.).

Odnotowane przeze mnie ustalenia, dotyczące zmian zachodzących w produkcji, dalekosiężnym rozprzestrzenieniu i użytkowaniu ceramiki stołowej w świecie grecko-rzymskim, a mające znaczenie wykraczające poza obszar oddziaływania badanych stanowisk archeologicznych i regionów, w których się znajdowały, przedstawiłem w oddzielnych artykułach i wystąpieniach konferencyjnych. W 2007 r. omówiłem szczególną rolę wytwarzanej w kręgu rodyjskim ceramiki *Hellenistic Colour-coated Ware* (III/II w. p.n.e.) w stopniowym procesie odchodzenia od produkcji naczyń o czarnej polewie, związanej ściśle z tradycją rzemieślniczą i artystyczną klasycznej Grecji (II.2: Domżański 2007a). Niemal sto lat niebywałej popularności dwubarwnych naczyń *colour-coated*, obejmującej wiele regionów śródziemnomorskich oraz wybrzeża Morza Czarnego, doprowadziło ostatecznie do rozpoczęcia w drugiej połowie II w. p.n.e. produkcji pierwszych hellenistycznych naczyń terra sigillata.

Praca nad Morzem Czarnym oraz w Pompeiopolis, stolicy Paflagonii, umożliwiła mi identyfikację niezwykle interesującego zjawiska, polegającego na zastąpieniu produkcji późnoantycznych naczyń terra sigillata luksusowymi naczyniami o intensywnie wygładzanych powierzchniach. Nastąpiło to w północnej części Azji Mniejszej, w pierwszej połowie VI w. (II.2: Domżański 2011a; II.4: Fedoseev *et alii* 2013; Домжальский, Журавлев 2013; Domżański 2018; Домжальский, Журавлев 2022). Naczynia te były masowo wytwarzane w dalszej części tego stulecia oraz w VII w. i użytkowane zarówno lokalnie (Pompeiopolis: *Micaceous Burnished Ware*), jak też rozprzestrzeniane w dalekosiężnym handlu w basenie czarnomorskim (*Late Roman Pontic Burnished Ware*). Doprowadziło to do ostatecznego zaprzestania produkcji naczyń terra sigillata na badanym obszarze, co miało miejsce ponad sto lat wcześniej niż w regionach śródziemnomorskich.

W ostatnich latach, w rezultacie badań znalezisk ceramicznych z wykopalisk w Akrai na Sycylii, przedstawiłem hipotezę dotyczącą rzeczywistego miejsca produkcji późnorepublikańskiej i wczesnocesarskiej tzw. pomarańczowej sigillaty kampańskiej (*Campanian Orange Sigillata*), która w mojej opinii wytwarzana była w południowo-wschodniej części Sycylii, nie zaś w Kampanii (II.2: Domżański 2022). Hipotezę tę oparłem na obserwacji cech makroskopowych masy ceramicznej i polewy tych naczyń, oraz na analizie ich całkowitego rozprzestrzenienia. Wspomniany sycylijski projekt archeologiczny został zawieszony w 2021 r. przez Uniwersytet Warszawski, lecz niezależnie od jego dalszych losów zamierzam w najbliższych latach kontynuować swe prace, zmierzające do całościowego opracowania tej mało znanej ceramiki, nazwanej przeze mnie roboczo *Orange Sigillata*. Potwierdzenie miejsca jej produkcji i opracowanie klasyfikacji typo-chronologicznej naczyń będzie miało

fundamentalne znaczenie dla poznania transferu technologii i początków produkcji terra sigillata w zachodniej części obszaru śródziemnomorskiego w I w. p.n.e.

Osobny wątek badawczy w początkowej fazie mojej pracy naukowej stanowiło zagadnienie rzadkich znalezisk wczesnorzymskiej ceramiki luksusowej z regionu śródziemnomorskiego na ziemiach polskich, czyli na terenach północnoeuropejskiego *Barbaricum*. Importy te, z racji oddalenia geograficznego, stanowiły znakomitą mniejszość wśród dość licznych importów prowincjonalnorzymskiej ceramiki terra sigillata, pochodzącej głównie z wytwórni nad górnym Renem i Dunajem. Poza opublikowaniem dwóch naczyń terra sigillata z zachodnich wybrzeży Azji Mniejszej (**II.2:** Domżański 1998; Domżański 2001; **II.4:** Domżański 1997b; Dobrzańska, Domżański, Wielowiejski 1998), największe moje osiągnięcie stanowiła jednak identyfikacja i opublikowanie sześciu środkowoitalskich naczyń glazurowanych, znalezionych na cmentarzyskach kultury wielbarskiej i przeworskiej (**II.2:** Domżański 2006; **II.4:** Domżański 2003). Ceramika ta, nazwana *Central Italian Lead-glazed Ware*, pochodząca z samej stolicy Cesarstwa, stanowi niezwykle interesujący przykład naczyń luksusowych, produkowanych na przekór dominującej tendencji, której rezultatem była likwidacja wytwórstwa terra sigillata w Italii na przełomie I i II w. n.e. Znaleziska wspomnianych naczyń glazurowanych są bardzo rzadkie także w granicach Imperium, a ich rozprzestrzenienie obejmuje głównie obszary leżące wzdłuż wybrzeży zachodniego basenu Morza Śródziemnego. Co ciekawe, docierały one również daleko poza granice państwa rzymskiego, na północy wzdłuż "szlaku bursztynowego" w kierunku ujścia Wisły, oraz na południu poprzez Północną Afrykę, ku oazom w środkowej części Sahary. Ze względu na znikomy stan wiedzy na temat tej ceramiki, w kolejnych latach zajmowałem się zbieraniem niezwykle rozproszonych materiałów w odwiedzanych przeze mnie muzeach, w tym zwłaszcza podczas trzymiesięcznego stażu w Rzymie (zob. niżej). Niepowodzenie w staraniach o sfinansowanie ukończenia tego projektu oraz zaangażowanie w prace terenowe odsuwało w czasie kwestię finalizacji opracowania tej ceramiki w formie monografii. Ponieważ jednak do dnia dzisiejszego nie nastąpił znaczący postęp w badaniach nad tym zagadnieniem, zamierzam wykorzystać w najbliższych latach zebrane materiały i po ich uzupełnieniu przedstawić całościowo środkowoitalską ceramikę glazurowaną w opracowaniu pt. *Central Italian Lead-glazed Ware in the panorama of Early Roman fine pottery production in the Mediterranean*.

5. Informacja o wykazywaniu się istotną aktywnością naukową albo artystyczną realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej.

Prowadząc badania na wymienionych wyżej stanowiskach archeologicznych brałem udział w pracy wielu zespołów badawczych. Spośród polskich instytucji naukowych, w sposób najbardziej długotrwały i systematyczny współpracowałem z Instytutem (od niedawna Wydziałem) Archeologii oraz z Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej Uniwersytetu Warszawskiego. Udział w projektach wykopaliskowych za granicą wymagał także współpracy z instytucjami nadzorującymi tego rodzaju badania, jakimi na Bliskim Wschodzie i w krajach ościennych są departamenty starożytności (Liban, Egipt, Libia), a w innych urzędy konserwatorskie (Włochy, Niemcy), muzea (Rosja) lub instytuty naukowe i uniwersytety (Turcja, Ukraina, Rumunia, Bułgaria). Moje zaangażowanie w tych projektach wyszczególnione jest w poz. **II.9** i **II.15** *Wykazu*

osiągnięć naukowych. Tam też podany został rodzaj współpracy i osiągnięte efekty mojego uczestnictwa.

Oddzielnie należy wymienić moją aktywność naukową w instytucjach, w których odbywałem kilkumiesięczne staże. Służyły one pracy przy realizowaniu własnych projektów, ale też wymagały wzięcia czynnego udziału w życiu akademickim przyjmujących mnie instytucji, wyrazem czego było uczestnictwo w wykładach i seminariach, przedstawianie wyników moich badań, dyskusje etc. W **2012** r. odbyłem dwumiesięczny staż w Dumbarton Oaks Library and Collection (Harvard University) w Waszyngtonie, służący przeprowadzeniu kwerendy bibliotecznej i muzealnej, dotyczącej pracy nad zagadnieniem miejsca luksusowej ceramiki stołowej w kulturze materialnej okresu wczesnobizantyjskiego, oraz na uczestnictwie w działalności naukowej ośrodka, w tym na udziale w cotygodniowych seminariach, prowadzonych przez prof. Margaret Mullett, podczas których uczestnicy programu badań bizantyjskich prezentowali rezultaty swoich prac i wymieniali doświadczenia. W **2010** r. odbyłem półroczny staż w Centre d'Histoire et Civilisation de Byzance, Collège de France, CNRS, w Paryżu, polegający na pracy własnej nad zagadnieniem znalezisk ceramicznych z późnoantycznych i wczesnobizantyjskich cmentarzysk w północnej części Morza Czarnego. Pobyt umożliwił mi indywidualne konsultowanie badanych zagadnień z zatrudnionymi tam wybitnymi specjalistami, prof. Michele Kazanskim, Jean-Pierre Sodini, Dominique Pieri, oraz uczestnictwo w seminariach i konferencjach naukowych. Oba wymienione pobyty związane były z badaniami, których rezultatem jest m.in. omówiona wyżej monografia.

Na przełomie roku **2009 i 2010** odbyłem trzymiesięczny staż w Amerykańskiej Akademii w Rzymie, w ramach A. W. Mellon Research Fellowship. Poza uczestnictwem w życiu naukowym placówki, pracowałem nad własnym projektem, dotyczącym badań nad ceramiką *Central Italian Lead-glazed Ware* (zob. wyżej, poz. 4). Praca polegała na przeprowadzeniu kwerendy bibliotecznej i muzealnej, w szczególności na zapoznaniu się z zabytkami odkrytymi w trakcie włoskich badań ratowniczych na zboczach Janikulum w Rzymie, gdzie znajdowały się warsztaty wytwarzające badane naczynia, jak też z dużym zespołem analizowanej ceramiki z wykopalisk w Ostii. Zebrane materiały stanowią istotny element podstawy źródłowej planowanej przeze mnie monografii, przedstawiającej całościowo wczesnorzymską ceramikę glazurowaną produkowaną w środkowej Italii i rozprzestrzenioną na rozległych obszarach wokół zachodniego basenu Morza Śródziemnego, jak też na terytoriach barbarzyńskich, na południu i północy od granic Cesarstwa. Dalsze prace nad tym zagadnieniem zostały zawieszona w związku z niepowodzeniem w staraniach o sfinansowanie ukończenia monografii i skoncentrowaniu się na innych badaniach. Przygotowanie tej monografii zapisane jest w moim planie naukowym w IAE PAN na lata 2023–2026.

W **2008** r. odbyłem trzymiesięczny staż w Amerykańskiej Szkole Studiów Klasycznych w Atenach, w ramach A. W. Mellon Research Fellowship. Poza uczestnictwem w życiu naukowym placówki, celem pobytu była kwerenda biblioteczna i muzealna dotycząca moich badań nad zagadnieniem wytwórstwa i rozprzestrzenienia luksusowej ceramiki hellenistycznej i późnorzymskiej w Egei oraz w regionie nadczarnomorskim. Pobyt ten umożliwił mi szczegółowe zapoznanie się ze znaleziskami z wieloletnich wykopalisk amerykańskich na Agorze Ateńskiej oraz w Koryncie, zwiększając znacznie moje doświadczenie praktyczne w zakresie

rozpoznawania i przeprowadzania szczegółowej analizy zabytków ceramicznych, opracowywanych wówczas przeze mnie na śródziemnomorskich i nadczarnomorskich stanowiskach archeologicznych.

Nieco odmienny charakter miał mój trzymiesięczny staż, odbyty w 1997 r. w Krajowym Urzędzie Ochrony Zabytków Nadrenii-Palatynatu w Spyrze w Niemczech, ramach programu Unii Europejskiej "Tempus-Phare". Polegał on na praktycznym uczestnictwie w różnorodnych pracach prowadzonych przez oddział archeologiczny Urzędu: od wykopalisk ratowniczych, poprzez konserwację zabytków, archiwizację dokumentów, aż po inwentaryzowanie i dokumentowanie stempli garncarskich na naczyniach terra sigillata, produkowanych w okresie wczesnorzymskim w Rheinzabern. Prace inwentaryzacyjne stanowiły kontynuację projektu, wykonywanego przeze mnie od 1996 r. pod kierunkiem dr. Rüdigera Schulza. W ich rezultacie zadokumentowałem ponad 8000 stempli na naczyniach terra sigillata, identyfikując dwudziestu czterech nieznanych wcześniej garncarzy oraz trzysta sześćdziesiąt nieznanych wariantów stempli. Mój udział w tym projekcie został odnotowany w artykule w czasopiśmie naukowym oraz w dwóch prezentacjach konferencyjnych (II.4: Domżański 2001; II.7: Domżański *et alii* 2000, Domżański, Schulz 2001). W latach 1996–1998 odbyłem także trzy jednomiesięczne staże w Muzeum Ermitażu w Sankt Petersburgu, związane z realizacją projektu "Nymphaion" (II.9: 1994–1998), w ramach umowy pomiędzy PAN i Rosyjską Akademią Nauk. Pobyty te wynikały z mojego uczestnictwa w wykopaliskach archeologicznych w Nymphaion na Krymie, prowadzonych przez Ermitaż i służyły głównie przygotowaniu wspólnych publikacji, przedstawiających wyniki tych badań.

6. Informacja o osiągnięciach dydaktycznych, organizacyjnych oraz popularyzujących naukę lub sztukę.

Praca w instytucie *stricte* naukowym i duża część czasu spędzona podczas realizacji projektów terenowych spowodowała, że moja aktywność dydaktyczna była w sposób naturalny bardziej ograniczona, niż w przypadku badaczy zatrudnionych w placówkach uniwersyteckich. Starłem się to rekompensować przede wszystkim systematycznie prezentując wyniki swoich badań na licznych konferencjach naukowych, w większości o zasięgu międzynarodowym (łącznie ponad pięćdziesiąt wystąpień, zob. poz. II.7 *Wykazu osiągnięć naukowych*). Były to konferencje poświęcone zarówno podsumowaniu i przedstawieniu rezultatów poszczególnych projektów wykopaliskowych, w których uczestniczyłem, jak też wyników prac archeologicznych i historycznych, prowadzonych w różnych regionach świata antycznego. Oddzielnie wymieniłem należy ceramologiczne konferencje specjalistyczne, spośród których najczęściej brałem udział w kongresach towarzystwa *Rei Cretariae Romanae Fautores*, zrzeszającego badaczy zajmujących się ceramiką rzymską.

Pomimo uczynionego powyżej zastrzeżenia, uczestniczyłem na różne sposoby w kształceniu studentów i młodych pracowników naukowych. Przede wszystkim koncentrowałem się na pracy ze studentami odbywającymi wykopaliskowe praktyki archeologiczne. Na stanowiskach takich, jak Chhim i Jiyeh w Libanie, Akrai na Sycylii, czy też Pompeiopolis w Turcji, gdzie prowadziłem swe badania systematycznie w trakcie wielu sezonów wykopaliskowych, udział studentów w pracach ekspedycji był bardzo znaczący, obejmujący grupy od kilkunastu do kilkudziesięciu osób. Kierując pracami studentów przydzielonych do pomocy przy

wstępnej analizie znalezisk ceramicznych, dzieliłem się swą wiedzą, wprowadzając ich w zagadnienia dotyczące wielu aspektów kultury materialnej badanych społeczności starożytnych, znaczenia różnego rodzaju źródeł archeologicznych i złożonego procesu pracy z zabytkami, od momentu znalezienia, poprzez czyszczenie i wstępną konserwację, identyfikację, sposoby dokumentowania, aż po zróżnicowane metody analityczne, prowadzące do uzyskania maksymalnej ilości informacji na temat pozyskanych znalezisk.

Kontynuację tej aktywności stanowił mój udział w kształceniu studentów w zakresie badań ceramologicznych, realizowanym w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego. Okazjonalnie prowadziłem zajęcia na zaproszenie wykładowców oraz brałem udział jako konsultant w seminariach kierowanych przez profesorów Tadeusza Sarnowskiego, Jolantę Młynarczyk i Iwonę Modrzewską-Pianetti. W podobnym charakterze uczestniczyłem także w seminariach Ośrodka Badań nad Antyką Europy Południowo-Wschodniej UW, na zaproszenie prof. Piotra Dyczka. Byłem promotorem pomocniczym rozprawy doktorskiej mgr. Mariusza Gwiazdy, napisanej pod kierunkiem dr. hab. Tomasza Waliszewskiego i obronionej na Wydziale Historycznym UW w 2016 r. Ponadto, w 2023 r. zostałem promotorem pomocniczym pracy doktorskiej przygotowywanej przez mgr. Mehmeta Ali Eyyüpoğlu pod kierunkiem prof. Üyesi Mevlüt Eliüşük na Uniwersytecie w Karabük (Turcja).

Podczas pobytów zagranicznych w odwiedzanych instytucjach uniwersyteckich wygłosiłem kilka wykładów dla studentów na temat prowadzonych przeze mnie badań, m.in. w Aarhus (Dania, 2005), we Frankfurcie nad Menem (2006) oraz w Trnawie (Słowacja, 2013). W 2014 r. wygłosiłem na Uniwersytecie T. Masaryka w Brnie (Czechy) cykl dziesięciu wykładów, dotyczących badań nad ceramiką hellenistyczną i rzymską, w ramach programu *Erasmus*.

7. Oprócz kwestii wymienionych w pkt. 1-6, wnioskodawca może podać inne informacje, ważne z jego punktu widzenia, dotyczące jego kariery zawodowej.

Wśród pozostałych rodzajów aktywności wymienić mogę prace redakcyjne przy wydaniu drukiem dwóch monografii naukowych (zob. poz. **II.3 Wykazu osiągnięć naukowych**). W ostatnich latach biorę także udział w pracach Komitetu Redakcyjnego rocznika *Seramik Araştırmaları Dergisi (Journal of Ceramic Research)* w Turcji. Przygotowałem siedem recenzji wydawniczych dla redakcji trzech polskich czasopism naukowych o zasięgu międzynarodowym (zob. poz. **II.12**). Oceniałem także dwa wnioski o finansowanie badań, na zlecenie Narodowego Centrum Nauki oraz Austriackiej Akademii Nauk. Na prośbę Narodowej Akademii Nauk Ukrainy napisałem ekspercką recenzję pracy doktorskiej (zob. poz. **II.16**). Wyniki badań naukowych, osiągnięte przeze mnie z trakcie dwudziestu lat pracy zawodowej w Instytucie Archeologii i Etnologii PAN, zostały nagrodzone przyznaniem w 2014 r. Brązowego Krzyża Zasługi RP.



(podpis wnioskodawcy)